

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ АКТИВІВ ТА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ОБЛІКУ

Безкоровайна Л. В. к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку ХНЕУ

Анотація. У статті розглянуто сутність оцінки, як елементу методу бухгалтерського обліку, її види та методичні підходи до оцінки. Досліджено існуючі види початкової та подальшої оцінки об'єктів обліку. Показано проблеми здійснення оцінки. Розглянуті можливі варіанти визначення справедливої вартості активів. Надано рекомендації щодо визначення справедливої вартості об'єктів обліку та удосконалення законодавчої бази стосовно цього питання.

Ключові слова: облік, оцінка, активи, зобов'язання, дохід, справедлива вартість, чиста вартість реалізації.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В УЧЕТЕ

Безкоровайная Л. В. к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета ХНЭУ

Аннотация. В статье рассмотрена сущность оценки, как элемента метода бухгалтерского учета, ее виды и методические подходы к оценке. Исследованы существующие виды первоначальной и последующей оценки объектов учета. Показаны проблемы осуществления оценки. Рассмотрены возможные варианты определения справедливой стоимости активов. Даны рекомендации по определению справедливой стоимости объектов учета и совершенствованию законодательной базы по этому вопросу.

Ключевые слова: учет, оценка, активы, обязательства, доход, справедливая стоимость, чистая стоимость реализации.

Вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку є первинною функцією оцінки, на якій базуються всі інші. Правильне обрання способу оцінки вартості об'єктів бухгалтерського обліку забезпечує доречність і достовірність показників фінансової звітності та створює умови для визначення ефективності менеджменту, фінансового стану та фінансового результату діяльності суб'єктів господарювання. Актуальність вивчення впливу оцінки активів і зобов'язань на достовірність звітних облікових даних обумовлюється тим, що процес оцінки активів і зобов'язань сильно детермінований в частині суб'єктивної думки оцінювача, вибору ним того чи іншого інструменту оцінки, і користувачі бухгалтерської звітності, не маючи ні доступу до інформації про механізми оцінки, ні спеціальних знань, необхідних для формування судження про справедливість такого методу, потребують кваліфікованої думки щодо впливу оцінки активів і зобов'язань на достовірність звітності в цілому.

Розробці принципів і методів оцінки об'єктів бухгалтерського обліку присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед яких: М.В. Кужельний, Л.Г. Ловінська, Н.М. Малюга, В.Г. Швець, І.В. Супрунова, Л.М. Осмятченко, П.С. Безруких, В.Г. Гетьман, Л.В. Горбатова, О.В. Єфімова, В. Б. Івашкевич, Н.П. Кондраков, М.І. Кутер, В.В. Ковальов, В.Ф. Палій, В.С. Плотніков, В.І. Ткач, О.М. Хорін, А.Д. Шеремет, Л.З. Шнейдман та інші.

Однак, вчені зосереджують увагу на дослідженні методології оцінки об'єктів обліку, а концептуальні положення теорії оцінки у бухгалтерському обліку залишаються малодослідженими.

Визначення поняття «оцінка» фігурує у вітчизняних та зарубіжних монографіях і навчальній літературі з бухгалтерського обліку. Разом з тим, як показав їх аналіз, єдності у трактуванні оцінки авторами в даний час немає.

У бухгалтерському обліку оцінка є способом вираження в узагальнюючому грошовому вимірнику господарських засобів та їх джерел, представляючи собою один із методів бухгалтерського обліку. Вона полягає в тому, що натуральні показники первинних документів переводяться в грошові множенням встановленої ціни на кількість цінностей [1].

Процес оцінки представляє собою процедуру присвоєння об'єктам бухгалтерського обліку певних грошових величин, отриманих таким чином, щоб їх можна було використати як агреговано (наприклад, для підсумкової оцінки активів), так і окремо в залежності від певної ситуації.

У табл.1 наведено визначення поняття «оцінка», надані різними авторами.

Таблиця 1

Визначення поняття «оцінка», надане різними авторами

Автор	Визначення поняття «оцінка»
Садовська І. Б.	Оцінка господарських засобів - спосіб переведення натуральних показників у грошові.
Швець В.Г.	Оцінка — це спосіб вартісного вимірювання господарських засобів, джерел їх утворення
Ловінська Л. Г.	Оцінка — відображення у грошовій формі об'єктів обліку для їх узагальнення.
Васюта-Беркут О.І.	Оцінка — це відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою їх узагальнення по підприємству в цілому.
Нашкерська Г.	Оцінка - це процес визначення вартості об'єктів у

	грошовому вираженні, проведений таким чином, щоб її можна було використати як для окремих об'єктів бухгалтерського обліку, так і для їх груп.
Пославська Л. І.	Оцінка – це відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх у цілому по підприємству

Таким чином, деякі автори розглядають оцінку як процес визначення грошових сум, а інші - як спосіб переведення з натурального вимірника в грошовий.

При розгляді оцінки як способу в свою чергу наводяться неоднакові формулювання: спосіб переведення облікових об'єктів з натурального вимірника в грошовий, спосіб вираження об'єктів обліку в грошовому вимірнику, спосіб, за допомогою якого активи отримують грошове вираження.

Ряд авторів акцентують увагу на понятті оцінки як грошового вимірника, а інші - як числового значення.

Розглянемо вітчизняні нормативні документи, що регламентують порядок оцінки різних об'єктів обліку (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативні документи, які регламентують оцінку різних об'єктів обліку

Об'єкт обліку	Нормативні документи, які регламентують оцінку
Основні засоби	П(С)БО 7 «Основні засоби»
Інвестиційна нерухомість	П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість»
Необоротні активи,	П(С)БО 27 «Необоротні активи,

утримувані для продажу	утримувані для продажу, та припинена діяльність»
Нематеріальні активи	П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»
Запаси	П(С)БО 9 «Запаси»
Біологічні активи	П(С)БО 30 «Біологічні активи»
Дебіторська заборгованість	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»
Зобов'язання	П(С)БО 11 «Зобов'язання»
Фінансові інвестиції	П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»
Дохід	П(С)БО 15 «Дохід»

Слід зазначити, що більшістю нормативних документів, наведених у табл. 2, регламентуються правила початкової і подальшої оцінки перерахованих активів. Згідно П(С)БО 7, П(С)БО 8, П(С)БО 9 початкова оцінка відповідних об'єктів обліку розрізняється залежно від джерела надходження: за плату, при внесенні в статутний капітал, безоплатному отриманні, під час створення самим підприємством. У табл. 3 узагальнені способи визначення вартості зазначених об'єктів обліку при прийнятті їх до обліку в залежності від джерела надходження та подальша їх оцінка.

Таблиця 3

Початкова та подальша оцінка об'єктів обліку

Об'єкт обліку	Початкова оцінка		Подальша оцінка
	Джерело надходження	Вид вартості	
Основні засоби	Придбання (створення)	Первісна вартість	Первісна (переоцінена) вартість за вирахуванням накопиченого зносу
	Безоплатне отримання	Справедлива вартість	
	Внесення до статутного капіталу	Справедлива вартість	
	Переведення з	Собівартість	

	оборотних активів, товарів, готової продукції		
	Обмін на подібний об'єкт	Залишкова вартість переданого об'єкта основних засобів	
	Обмін на неподібний об'єкт	Справедлива вартість переданого активу, збільшена (зменшена) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну	
Інвестиційна нерухомість	Придбання	Первісна вартість	Справедлива вартість, якщо її можна достовірно визначити, або первісна вартість, зменшена на суму нарахованої амортизації з урахуванням втрат від зменшення корисності та вигод від її відновлення
	Створення	Вартість, визначена на дату початку використання, виходячи із загальної суми витрат на її створення	
Необоротні активи, утримувані для продажу	Придбання або безкоштовне отримання	Вартість придбання	Найменша з двох оцінок: балансова вартість або чиста вартість реалізації
Нематеріальні активи	Придбання	Первісна вартість	Первісна (переоцінена) вартість за вирахуванням накопиченої амортизації
	Обмін на подібний об'єкт	Залишкова вартість переданого нематеріального активу	
	Обмін на	Справедлива	

	неподібний об'єкт	вартість переданого нематеріального активу, збільшена (зменшена) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну	
	Безоплатне отримання	Справедлива вартість	
	Внесення до статутного капіталу	Справедлива вартість	
	За рахунок об'єднання підприємств	Справедлива вартість	
	Створення самим підприємством	Сума витрат на створення	
Запаси	Придбання	Первісна вартість	За найменшою з двох оцінок: первісна вартість або чиста вартість реалізації
	Виготовлення	Собівартість	
	Внесення до статутного капіталу	Справедлива вартість	
	Безоплатне одержання	Справедлива вартість	
	Обмін на подібні запаси	Балансова вартість переданих запасів	
	Обмін на неподібні запаси	Справедлива вартість отриманих запасів	
Біологічні активи	Придбання	Первісна вартість	Справедлива вартість. Довгострокові біологічні активи можуть відображатися за первісною вартістю
	Безоплатне отримання	Справедлива вартість	
	Внесення до статутного капіталу	Справедлива вартість	

			з урахуванням суми їх зносу і втрат від зменшення корисності. Поточні біологічні активи можуть відображатися за первісною вартістю до періоду, у якому можна визначити їх справедливу вартість
Дебіторська заборгованість	Первісна вартість		Чиста реалізаційна вартість, яка визначається як різниця між первісною вартістю та резервом сумнівних боргів
Зобов'язання	Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки – теперішня вартість. Поточні зобов'язання – сума погашення		
Фінансові інвестиції	Придбання	Собівартість фінансової інвестиції	Справедлива вартість, з урахуванням зменшення корисності, за амортизованою собівартістю, за методом участі у капіталу
	Обмін на цінні папери власної емісії	Справедлива вартість переданих цінних паперів	
	Обмін на інші активи	Справедлива вартість переданих активів	
Дохід	Справедлива вартість активів, що отримані або підлягають отриманню		

Як бачимо з табл. 3, найбільш розповсюдженою оцінкою активів є первісна вартість, собівартість, а при отриманні іншими шляхами – справедлива вартість. Методичні рекомендації щодо розрахунку первісної та залишкової вартості активів підприємства, собівартості наведені у відповідних П(С)БО [2]. Методики оцінки фінансових інвестицій за різними методами, а також зобов'язань за теперішньою вартістю також

описані у відповідних П(С)БО. Що ж стосується визначення справедливої вартості об'єктів обліку, то в цьому питанні існують певні проблеми.

Справедлива вартість - сума, за якою може бути здійснений обмін активу або сплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами (п. 4 П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств»).

Термін «обізнані» означає, що зацікавлений покупець та зацікавлений продавець достатньо поінформовані про характеристики об'єкта оцінки справедливої вартості, його фактичне та потенційне використання, а також про стан ринку на дату балансу. Зацікавлений покупець мотивований, але не зобов'язаний купувати.

Визначення справедливої вартості є операцією між незалежними сторонами, тобто між сторонами, що не мають між собою жодних особливих або конкретних стосунків, які зробили б ціну операції нехарактерною для умов ринку. Вважається, що така операція – це операція між незв'язаними сторонами, які діють самостійно.

Інформація про справедливу вартість дає змогу порівнювати фінансові інструменти, які мають однакові економічні характеристики, незалежно від мети їх утримання, термінів випуску, придбання чи емітентів.

У світовій практиці можливі три підходи до оцінки справедливої вартості [3]:

- ринковий: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на інформації о реальних угодах на ринках;
- доходний: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на визначенні майбутніх доходів від об'єкта оцінки;
- витратний: сукупність методів оцінки вартості об'єкта, що ґрунтуються на визначенні витрат, необхідних для відновлення об'єкта оцінки з врахуванням зносу.

В українській практиці переважно використовують ринковий підхід.

Визнання справедливої вартості активів найчастіше ґрунтується на цінах активного ринку. За відсутності активного ринку можливим є використання п'яти методів оцінки:

- аналіз контрактів;
- експертної оцінки комісією;
- аналогів;
- прийняття цін;
- сторонньої професійної оцінки.

Однак, кожен із цих методів має суттєві складності використання, так метод аналізу контрактів, передбачає визначення справедливої вартості за останньою ринковою ціною операції з певними активами лише за умови відсутності суттєвих негативних змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство[4].

Метод експертної оцінки комісією передбачає визначення ринкової вартості активів на основі застосування методичних підходів, визначених законодавством з незалежної оцінки майна.

Метод експертної оцінки і сторонньої професійної оцінки вимагає роботи оцінювачів, фахівців з ґрунтовною економічною підготовкою, але спеціалізовані в оціночній діяльності. Однак на сьогодні, бракує кваліфікованих кадрів, здатних орієнтуватись у динамічній економічній ситуації, використовувати сучасні технології, вміти застосовувати необхідний розрахунковий інструментарій.

Головним недоліком обліку за справедливою вартістю є можливість маніпулювання вартістю і як наслідок, маніпулювання показниками бухгалтерського обліку. В такому випадку, облік не відповідає своєму головному призначенню – надання достовірної інформації про діяльність підприємства [5].

Отже, для визначення справедливої вартості будь-якого активу вважаємо необхідним:

1) визначити об'єкт обліку, його стан та технічні характеристики (новий чи вже використовуваний, морально застарілий, такий, що втратив свої первісні характеристики та ін.);

2) визначити господарську операцію, для якої необхідним є визначення справедливої вартості об'єкта обліку (надходження на підприємство, оцінка на дату балансу та ін.);

3) проаналізувати існуючі ринки щодо даного об'єкту обліку та ціни на аналогічні активи на них, якщо таких ринків не існує, то необхідно знайти довідкову інформацію щодо цін даного продукту ;

4) здійснити оцінку справедливої вартості об'єкту обліку, використавши всю доступну інформацію та існуючі методики розрахунків.

Для забезпечення достовірності та об'єктивності показників звітності підприємства, вважаємо доцільним відображення оцінки об'єктів обліку за первісною вартістю та справедливою вартістю, щоб користувачі мали змогу співставити ці дані для прийняття більш об'єктивних рішень.

Використання для оцінки оборотних активів чистої вартості реалізації також має певні проблеми. Так, вона визначається за кожною одиницею запасів шляхом відрахування з очікуваної ціни продажу, суми очікуваних витрат на завершення виробництва і на їх реалізацію. Недоцільно уцінювати запаси цілої галузі або всі наявні на підприємстві. Лише в окремих випадках доцільно переоцінити окрему групу запасів. Чиста вартість реалізації запасів повинна бути досить надійною їх оцінкою, яка базується виходячи з можливої вартості їх реалізації за вирахуванням витрат на реалізацію. При цьому слід враховувати можливі коливання цін, або собівартості, які можуть бути до моменту реалізації виготовленої із наявних запасів продукції. Основою для такої оцінки можуть бути дані прайс-листів підприємств - виробників, спеціальні

дослідження коливань цін на ринку на окремі види запасів, тощо. Однак, не за всіма видами запасів є доступною така інформація. У цьому випадку методика визначення чистої вартості реалізації може бути аналогічною до вище зазначеної. Окрім цього, потрібно достовірно оцінити витрати на завершення виробництва і реалізацію запасів.

Отже, у вітчизняній системі обліку не існує чітко законодавчо закріпленої методи оцінки об'єктів обліку, що дозволяє маніпулювати обліковими даними і знижує об'єктивність обліку. Тому, на нашу думку, необхідно внести зміни у інформаційне забезпечення методології оцінки об'єктів обліку з боку органів законодавчої влади. Одним з заходів може стати розроблення окремого стандарту бухгалтерського обліку, присвяченого розкриттю сутності існуючих методик оцінки об'єктів обліку або доповнення існуючих стандартів бухгалтерського обліку даними питаннями. Також доцільним є створення загальнодержавної або регіональної бази стосовно середніх цін на ринках на найрозповсюдженіші види активів, що дозволить підприємствам використовувати одні й ті ж дані для визначення справедливої вартості активів.

Таким чином, у вітчизняному бухгалтерському обліку існують різні види оцінки для різних об'єктів обліку, однак методика не всіх з них детально освітлена у нормативних документах, що викликає певні труднощі. Найбільше питань викликає оцінка активів за справедливою вартістю. Так, для забезпечення достовірності визначення справедливої вартості об'єктів обліку доцільно дотримуватись певної послідовності дій, які мають бути представлені у П(С)БУ, а також на державному чи регіональному рівні створити інформаційну базу стосовно середніх цін на основні види активів підприємств. Такі заходи допоможуть підприємствам уникнути суб'єктивного підходу для визначення справедливої вартості об'єктів обліку і забезпечать достовірність бухгалтерських даних.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1. Кужельний М. В. Теоретичні аспекти бухгалтерського обліку / М. В. Кужельний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 8-9. – С. 45-47.**
- 2. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>**
- 3. Воронина Л.А. Понятие бухгалтерских оценок и их развитие / Л. А. Воронина, Э. В. Москвичева // Международный бухгалтерский учет. – 2006. - №12(96). - С. 22-26.**
- 4. Жук В. М. Облік сільськогосподарської діяльності / В. М. Жук. - К. : Юр-Агро-Веста, 2007. - 326 с.**
- 5. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2006. – 256 с.**